

INTERVJU SA ALJIJE GAŠI TMAVA

Mitrovica | Datum: 21 mart. 2022.
Trajanje: 62 minuta

Prisutni:

1. Aljije Gaši Tmava (Intervjuisana)
2. Anita Susuri (Vodila intervju)
3. Korab Krasnići (Vodio intervju)
4. Renea Begoli (Kamera)

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Prvi deo

Anita Susuri: Gospođo Aljije, ako možete da se predstavite, da nam kažete nešto o sebi, prvo jednu kratku biografiju i nešto o vašem poreklu, porodici?

Aljije Gaši Tmava: Ja se zovem Aljije Gaši Tmava rođena sam u Mitrovici 09. 03. '62. 1981. godine sam bila bruća, '85. sam se zaposlila u Kombinatoru rudnik i flotacija Trepča.

Anita Susuri: Kako pamтите porodični život kao dete? Kakva ste vi bili porodica?

Aljije Gaši Tmava: Ja rekoh da sam rođena u Mitrovici, moje poreklo je, moje poreklo je iz srednjeg [dela] Kline, srednji [deo] Kline. Dedo se rodio na selu, baba se rodila u Mitrovici. Moja baba je bila školovana žena čak u to vreme. Završila je i, završila je gimnaziju na srpsko-hrvatskom jeziku, i završila je hatmu¹, tako se to zvalo po školama medresama² i tako.

Anita Susuri: Da li možete malo više da nam pričate o tome, kakve su to porodice bile, na primer, [porodica] vaše bake? Tada se [žene] nisu tako često školovale...

Aljije Gaši Tmava: Da, u vreme... tokom Drugog svetskog rata, mogu reći '43, '45, mog dedu su zarobili. Znamo da se tada podelilo, delilo se na nekoliko dela, neka sela pod Nemcima, neka pod Italijanima i njega zarobe. Baka ostane sa troje male dece. Onda je ona otišla, tada su to tako zvali kako se baka izrazila, u opštinu, rekla mi je: "Sine, bila sam do opštine³", i rekla je: "predala sam zahtev, jednu molbu⁴", kaže: "napisala sam".

¹ Hatma, čitanje celoga Kurana, od početka do kraja. Posebna se važnost daje činu kada polaznik veronauke pred učiteljom, muslimanom, pročita ceo Kuran, tj. završi hatmu.

² Muslimanska srednja škola, gimnazija u kojoj se pored naučnih predmeta uče i verski predmeti, arapski jezik itd.

³ Kaže na sprskom.

⁴ Kaže na sprskom.

Jedan naš čovek koji je pomagao tokom raznih vladavina rekao joj je: “*A sen arnautka* [turski: A ti si Albanka], kako znaš? Kako znaš da pišeš?” Ona mu je rekla: “Da li da pišem? Hoćeš da napišem ćirilicom ili hoćeš na turskom?” “Ne”, rekao je: “Piši” *yaz, yaz* [na turskom] znači piši. Rekao joj je: “Napiši”, kaže: “zahtev Crvenom krstu da tražiš supruga”. Kako se baka obratila Crvenom krstu⁵. Onda su te molbe išle van Kosova. Onda se deda vrati nakon tri godine iz zarobljeništva. Vрати se u Mitrovici da bi nastavio život. Tako da, moj otac je bio jedan od osmoro dece, dakle tri brata i pet sestara.

Anita Susuri: Šta vam je deda pričao o tom vremenu ? Da li se sećate? Dok je bio zarobljen.

Aljije Gaši Tmava: Da. Deda je pričao vrlo malo jer je bilo i takvo vreme da on nije hteo mnogo da se razotkriva, jer je u jedno vreme bio i saborac Azema Bejta⁶. Bio je rat u Drenici, kačaci⁷ su tada bili. On je učestvovao u tome sa šestoricom svojih braće i neka njegova braća su ubijena u tom ratu kačaka. On je nastavio život u Mitrovici, u naselju Bajr gde smo tu onako generacija za generacijom. Ima 150 godina da smo tu, jer je moj deda živio mnogo dugo, ali nije hteo da mnogo priča o svom životu. Pre nego što je umro ispričao nam je. “Zašto nisi ranije ispričao?” “Ne, jer je takav bio sistem”. Tako da nije hteo [da priča], nije hteo jer su postojale nacionalističke prepreke, pratili su ih. Mislili su da deci ne bi dopustili da nastave školovanje.

Anita Susuri: Pričali ste mi o vašoj baki, to mi je interesantno, kakvog je porekla ona bila? Jel bila iz starogradske porodice ili šta?

Aljije Gaši Tmava: Da, i baka je imala istu sreću, ona se rodila, odrasla je i potiče iz sela Likovac. Ona je u stvari bila gradsko dete. Poznavala je tri jezika i znala je da piše, da čita... na albanskom nije znala [da piše] jer nismo imali mogućnosti u to vreme, to nije bio naš jezik. Dakle, na turskom i na albanskom je pisala i čitala, sve. Deda nije znao da piše i čita, jer je bio planinski čovek, [čovek] rata.

Anita Susuri: A otac tvoje bake, vaš pradede, čime se on bavio?

Aljije Gaši Tmava: U Mitrovici su se uglavnom bavili poljoprivredom, a moj deda se bavio građevinom, i tako je nastavio život, radio je, zaposlio se u vreme... Posle Engleza se zaposlio u Zvečanu i tu je dobio invalidsku penziju i nastavio je da radi u građevini.

Anita Susuri: Koliko je braće i sestara u vašoj porodici ? Koliko vas je dece?

⁵ Kaže na sprskom.

⁶ Azem Galica (Azem Galjica) (1889-1924) rođeni kao Azem Bejta, ali je iz sela u Drenici preuzeo ime Galjica, gde se rodio. Bio je lider kačakčkog pokreta prvo protiv Kraljevine Srbije, a zatim i Kraljevine Jugoslavije. Bejtine jedinice stavile su pod privremenu kontrolu slobodnu zonu u zapadnom delu Kosova. Umro je od rana zadobijenih tokom sukoba sa kraljevskim snagama. Bejta je stekao legendarni status nacionalnog heroja.

⁷ Albanski *kaçak*, kačak, odmetnici, banditi, poznati i u drugim regionima Balkana kao *hajduci* ili *uskoci*, jednostavno su smatrani od strane države za kriminalce, ali često su bili zagovarači političke agende nacionalnog oslobođenja.

Aljije Gaši Tmava: Mi smo, bilo nas je tri sestre, ja sam treća, i tri brata. Dakle, najmlađi brat je pao za slobode kao mučenik⁸ 26. februara 1999, ostavio je suprugu i ćerku.

Anita Susuri: Interesuje me, da li se vi sećate, rekli ste mi da je vaš otac radio u Trepči, da li se sećate perioda kad je on tamo radio?

Aljije Gaši Tmava: Da.

Anita Susuri: Kako je to, na primer, bilo? Kako se vraćao kući? U kakvom stanju? Da li je imao neki posebni tretman kao radnik u rudniku?

Aljije Gaši Tmava: Tih godina kad se otac zaposlio, jer smo bili jako bliski sa ocem, mnogo je radio na nama. Tokom '60-ih bilo je jako strogo vreme za Albance, dakle, uvek smo bili u pokretu zbog tog tadašnjeg sistema. I on je završio Visoku mašinsku školu u Zvečanu, kada je bilo [teško] da dobiješ bilo kakvu ocenu, dakle zato što su svi učitelji bili Srbi. I tamo je stekao kvalifikaciju na smeru mašinstva jer je dušom voleo taj pravac. Onda se zaposlio u Starom Trgu, tu u mašineriji, na delu, dakle na delu za proizvod. Tu je radio sve dok nas nisu udaljili s posla 8. avgusta 1990.

Bio je veliki radnik. Voleo je ljude koji su radili. Školovao je nas šestoro, školovao nas je, zaposlio, oženio i to je to. Mnogo sam zahvalna što je bio toliko blizak sa nama, naročito sa ćerkama i imam lepa sećanja i mnogo lepih reči koje i danas pamtim, i danas ih pominjem.

Anita Susuri: Koja je generacija bio vaš otac?

Aljije Gaši Tmava: Tata se rodio '36. Bio je veliki radnik. Vaspitao nas je da radimo pravilno, da volimo jedni druge i dan danas smo mnogo bliski u porodici iako su prošle tolike godine. Tako nas je on vaspitao, a i majka, da budemo uvek bliski, bilo sa porodicom, bilo u društvu, u sredini u kojoj živimo. Mnogo sam im zahvalna.

Anita Susuri: Kakva sećanja imate iz detinjstva, vi ste odrasli u Mitrovici?

Aljije Gaši Tmava: Da.

Anita Susuri: Kako je tada bilo?

Aljije Gaši Tmava: Ja sam bila, kao što rekoh, treća ćerka. Majka je imala šestoro dece, nije joj bilo lako da nas odgaja, da nas vaspita na što bolji način. Pošla sam u prvi razred i kad sam došla kući rekla sam majci: "Ja sutra kad odem, hoću ovu pesmicu da izrecitujem kao učiteljica", kad još ni slova nisam

⁸ Martir (gr..svedok), svako koji je gonjen i zlostavljan zbog svoje ideje, ili religije.

naučila, samo što smo krenuli, bio je septembar. Majka mi je rekla... “Zašto ja”, rekla sam: “ne znam da čitam kao učiteljica”, rekla je: “Ne znaš jer moraš prvo da naučiš slova”. Njoj sam oduzela vreme, morala je da nađe vreme za mene, da ostavi druge stvari koje su je čekale i naučila me je pesmicu. Kad sam otišla u učionicu, rekla sam: “Učiteljice, ja sam naučila pesmicu”, rekla je: “Hajde izrecituj”, i od tada učiteljica me je po školskim programima koji su tada bili, slavio se 29. novembar, ne 28. novembar...

Korab Krasnići: Dan Jugoslavije [državnosti].

Aljije Gaši Tmava: Da. I uvek sam učestvovala po školskim programima. I tako sam nastavila, i u srednjoj školi kao predsednik škole, omladinske aktivnosti i tako. Onda od te godine, ‘80-‘81. upisala sam se na Ekonomski fakultet, i tako.

Anita Susuri: Kakva je Mitrovica bila u to vreme? Čega se sećate?

Aljije Gaši Tmava: Ja kažem, žao mi je mlade generacije koja nema tako dobar život kakav smo mi imali u to vreme. Ja, sam, dakle, imala vremena za učenje, imala sam vremena da izlazim sa drugovima i drugaricama, nismo imali te prepreke. Tada nije bilo kafića kao sada, otvorilo se... u Zvečanu sam završila tri godine srednje škole jer sam bila u toj prvoj generaciji sa usmerenim obrazovanjem i tamo se otvorio jedan kafić, jedan se otvorio u Mitrovici kod Muratove džamije, na Ibarskom mostu.

Ali nismo često išli, išli bismo kad je bio neki rođendan nešto tako. Ali bilo je zadovoljstvo. Ili smo izlazili i šetali po korzou. Imamo ovde u Mitrovici “Balkan”, stara poslastičarnica i: “Ajde tokom leta da popijemo čašu boze⁹”, tu smo imali mesto sastanka sa drugovima i drugaricama. To je to.

Anita Susuri: Kakav je bio kulturni život? Da li ste posećivali, na primer, bioskop, pozorište i to?

Aljije Gaši Tmava: Da, da, da. Jesmo... kulturni život je bio mnogo dobar i Mitrovica je poznata, čuvena je što se tiče kulture, muzike, umetnosti. Kažem, možda grešim, ali bila je prvo mesto na Kosovu gde smo imali, ovde smo imali pevače, TNT je bila jedna grupa, bio je Haki Misini i mnogo, mnogo... Trenutno mi ne pada na pamet, ali kulturni život nam je bio baš dobar.

Ja kao student u Prištini nisam imala toliko volje da izlazim, da šetam, u petak kad sam dolazila u Mitrovicu mi se činilo da lakše dišem, iako je bilo isto, ali eto. U Mitrovici je bilo puno omladine.

Anita Susuri: Koliko ste često, na primer, išli u bioskop ili u pozorište?

⁹ Boza je osvežavajuće bezalkoholno piće koje se dobija fermentacijom vodenog rastvora kukuruza - projinog brašna, šećera i kvasca. Pije se hladna, boja je žućkasta, tečnost je zamućena kao gusti sok.

Aljije Gaši Tmava: Išli smo jer su bili neki filmovi koji su bili organizovani od strane naših umetnika koji su krenuli nekim koracima. Počelo je sa “Zec sa pet nogu”, bio je to poslednji put da sam bila u pozorištu u Mitrovici, to sam odgledala sa tatom i to je bilo zadnje. Bilo je, bilo je. Išli smo tada i sa školom u pozorište, ali to je bilo ograničeno, pod cenzurom. A kasnije su neki naši umetnici počeli prve korake i snimali su filmove sa albanskim temama, nacionalnim, bilo je zadovoljstvo.

Anita Susuri: Da li je bilo i filmova iz Albanije, na primer, da li su donosili?

Aljije Gaši Tmava: Ne, ne, ne, ne. Ne, nije bilo. Koliko ja znam ne.

Anita Susuri: Zanima me, Mitrovica je industrijski grad i mnogo puta je tokom naših intervjuva pominjano da kada su primane plate u Trepči nastala bi neka vrsta frke [u gradu], ljudi su kupovali, snabdevali su se. Da li se vi sećate kako je to bilo?

Aljije Gaši Tmava: Da, sećam se vrlo dobro da kad su se primale plate u Trepči, grad je cvetao i prodavnice su bile pune. Tu je sestra imala jednu radnju, ćilibar iz Debara, vuneni ćilimi i šta ja znam. Policija je morala da održava red, dakle, kada su dobijali plate. Kad je Trepča delila plate. Bilo je veliko zadovoljstvo.

Anita Susuri: Rekli ste da ste srednju školu nastavili u Prištini...

Aljije Gaši Tmava: U Zvečanu.

Anita Susuri: U Zvečanu...

Aljije Gaši Tmava: Tri godine u Zvečanu.

Anita Susuri: Kako je bilo to putovanje i to vreme za vas i kako ste odlučili na tu školu?

Aljije Gaši Tmava: Imali smo lokalni autobus kojim smo putovali. Neki put sam išla peške, nekad sam se vraćala peške pevajući sa drugovima i drugaricama. U to vreme je i put bio sređen, sad je to glavni put od stanice do tamo, tu je naše groblje baš na ulasku u Zvečan. Odlučili smo tako da idemo i išli smo [peške] do škole. Tako, dok smo bili mlađi nismo osećali ni umor ni ništa.

Anita Susuri: Kako je posle teklo... ako imate još nešto o srednjoj školi ili kako se nastavilo vaše školovanje? Kako je za vas bilo to vreme?

Aljije Gashi-Tmava: Pa, kraj četvrte godine, počele su one posledice diferencijacija i situacija je počela da se pogoršava na celom Kosovu, tako da smo morali da budemo pažljivi na svakom koraku. Onda je počela '89, '79, '80. su stvari već počele da se menjaju.

Anita Susuri: Da li ste čuli za, na primer, bile su neke ilegalne grupe, da li ste čuli za njih?

Aljije Gaši Tmava: Da, kako da ne. Ja sam se posle priključila kao brucoš 1981. godine, onda u menzi 11. marta, dakle, počelo je, da kažem, prvi korak od studenta kad su bacali stolice kao odgovor da se Ustav ne promeni gde je tih godina... '81. se već videlo koji je cilj tadašnjeg režima, tadašnjih komunista protiv albanskog naroda. Zaista smo imali obrazovanje, mnogi albanski kadrovi su izašli sa različitim profesijama, a tom režimu su smetali albanski kadrovi.

Anita Susuri: '81. ste rekli da ste bili brucoš...

Aljije Gaši Tmava: Da.

Anita Susuri: Nastavili ste sa fakultetom u Prištini...

Aljije Gaši Tmava: Da.

Anita Susuri: Hoću da povežem, da se ne udaljimo od ove teme šta se desilo na demonstracijama jer smo o demonstracijama i pričali. Da li se sećate 11. marta? Gde ste bili i šta ste radili tog momenta? Šta ste videli?

Aljije Gaši Tmava: To je sve počelo u jednom koraku jer se očekivala Titova štafeta 26. marta, to je išlo svake godine. Tada se sve bojkotovalo, nisu... studenti, mi nismo bojkotovali, nismo izašli da sačekamo i sve je išlo u tom nacionalističkom pravcu, Albanci nacionalisti, studenti. I više ništa nije bilo, nije nigde bilo sigurno. Onda su počele diferencijacije, onda su počeli da hapse studente, i tako.

Anita Susuri: Pomenuli ste menzu 11. marta, da li ste vi bili u menzi?

Aljije Gaši Tmava: Ne, tog momenta nisam bila. Nisam bila.

Korab Krasnići: Kakva je bila atmosfera, da li se sećate? Iz raznih intervjuua smo saznali da je počelo tiho, dakle u menzi su bacali stolove, onda su počeli da marširaju i tako dalje. Kakva je bila atmosfera kod studenata? O čemu ste diskutovali u to vreme? Kako ste u celini to doživeli?

Aljije Gaši Tmava: U to vreme, dakle, govorilo se: "Stop nasilju nad Albancima", "Stop nasilju nad studentima, učenicima", jer smo imali pritisak od tajnih službi, pratili su nas. Bilo je slučaja kad smo i u naselju imali ljude koji su nas dakle pratili, i tako.

Anita Susuri: Pratili su vas, dakle pre demonstracija ili nakon tog dešavanja?

Aljije Gaši Tmava: Nakon demonstracija.

Anita Susuri: Pomenuli ste i Titovu štafetu, da li ste vi izašli? Mislim, na početku niste izašli da čekate, ali kasnije se tu desila pobuna i situacija je eskalirala. Da li ste i vi bili negde na ulici, da li ste videli šta se desilo?

Aljije Gaši Tmava: Pa nisam bila radoznala da vidim šta se dešava, kad nisi deo tog dočeka, razumeš? Kad smo mi to već bojkotovali. Tako.

Anita Susuri: Pomenuli ste i Prištinu i život između Prištine i Mitrovice, rekli ste da je u Mitrovici bilo živahnije...

Aljije Gaši Tmava: Mnogo.

Anita Susuri: Kakva je bila Priština u to vreme za vas?

Aljije Gaši Tmava: Za mene je Priština bila samo da idem na fakultet, da slušam predavanja, da polažem ispite i da se što pre vratim u Mitrovicu. To je bilo to.

Anita Susuri: Koje su bile razlike, na primer, između Prištine i Mitrovice?

Aljije Gaši Tmava: Ne znam šta da vam kažem, u Prištini, i danas je celo Kosovo u Prištini, razumete? Tu u Prištini je bilo raznih kultura iz svih regiona Kosova i van Kosova, ali pre svega rodno mesto je rodno mesto. Ja sam veliki lokal patriota (smeje se). Mnogo volim Mitrovicu.

Anita Susuri: Pomenuli ste i jedno mesto gde ste izlazili, to je bila "Arabeska".

Aljije Gaši Tmava: Da, da.

Anita Susuri: Neka priča [o tom mestu]...

Aljije Gaši Tmava: Da, da, da. I više nikad nismo išli, apsolutno nismo išli, samo smo izlazili na korzo da napravimo možda jedan krug. Mi kao studenti, ako ja nisam imala para, ona druga je imala i tako bismo napravili krug, vratile se, i učile. Tako bi se malo prošetala i osvežila.

Anita Susuri: Ako možete još jednom da nam ispričate taj događaj jer smo malo pre razgovarali ali se nije snimalo.

Aljije Gaši Tmava: Da. Dala sam ispit, Isak Mustafa je bio profesor, o njemu su pričali da je mnogo strog. Pošto sam ja dala ispit iz prve i nisam imala problema, i izašla sam sa kolegicama da popijemo

kafu i da ih častim. I kad smo sele, dok smo razgovarale, videle smo da nas jedan čovek posmatra i uplašile smo se jer nas je non-stop posmatrao. Bile smo sve devojke. Onda smo ostavile sve napola, izašle i više nikad nismo tu došle. Apsolutno.

Anita Susuri: Imale ste neke, kako ste ono rekli...

Aljije Gaši Tmava: Ne, mi nismo imali, nego ta osoba, tu blizu, on nas je posmatrao, ali je imao neke albanske simbole, ali videle smo da nije čovek, nije stvarno Albanac. Jer je tada bilo Albanaca koji su radili za tajne službe bivše Jugoslavije.

Anita Susuri: Da li se sećate kako je bilo? Rekli ste da su više bile progonjene grupe mladih? Da li postoji i neki drugi slučaj, na primer, što se vama desilo nakon demonstracija? Mislim da je bio i policijski čas.

Aljije Gaši Tmava: Da, da, bio je. Toga je bilo, ali morao si da bežiš od tih stvari da ne bi imao problema sa njima.

Anita Susuri: Rekli ste da ste se '85 zaposlili u Trepči...

Aljije Gaši Tmava: Da.

Anita Susuri: Koje godine ste završili [fakultet]?

Aljije Gaši Tmava: 10. januara '85. '81. sam bila brucosh '85. sam se zaposlila.

Anita Susuri: Da. Kako se sve to desilo? Zaposlenje? Mislim da ste dobili stipendiju...

Aljije Gaši Tmava: Nisam dobila stipendiju. Tata je tu radio, bio je jedan konkurs i zaposlili su nas mlađe. Među njima je bilo i Albanaca i Srba i tako.

Anita Susuri: Vi ste završili ekonomiju?

Aljije Gaši Tmava: Da, ekonomistkinja.

Anita Susuri: I počeli ste kao ekonomistkinja...

Aljije Gaši Tmava: Da, da.

Anita Susuri: Kakav je bio vaš posao?

Aljije Gaši Tmava: Tada je bilo vrlo malo Albanski [koje su radile u Trepči], rekoh, nije bilo mnogo Albanski i sve je bilo na srpsko-hrvatskom jeziku. Ja sam se bavila radnom snagom, sad se to zove, ljudski resursi. Radila sam obračun invaliditeta radnika koji su bili u rudniku, oni koji su imali povrede i kad sam uzimala kartone rudara sve je bilo ćirilicom.

Mi smo imali sreću, dobru ili lošu, učili smo u osnovnoj školi srpsko-hrvatski i engleski. I ja mu kažem, bio je jedan Momir, rođen i odrastao u Drenici tamo, ali je pričao albanski kao i ja. I rekla sam mu: “Ja ne razumem”. Iako sam ja razumela jezik, rekla sam: “Kako ste vi pisali ćirilicom, ja hoću da pišem na albanskom [latinicu]”. Tu ispod sam pisala na albanskom. Na primer, rudar palioc [kaže na srpskom] to je rudar palioc koji je u rudniku. I tako sam počela da radim, jer smo iz školskih klupa stekli neku sigurnost, uopšte se nismo plašili.

A on mi ništa nije rekao, nije mu se svidelo, ali ja sam nastavila i tako sam radila. Onda su počeli, počelo je, ‘81, ‘85, ‘83, znam da je Ranković preminuo i počeli su ti protesti, srpski mitinzi, Milošević sa mitinzima po Kosovo Polju, šta ja znam, gore-dole. I počeli su da pominju Ustav ‘74, da krše prava Albanaca jer im je smetalo obrazovanje Albanaca, sad je već bilo puno Albanaca lekara, inženjera, ekonomista, pravnika. I rudari su videli to njihovo ponašanje, ali ne samo oni, rudari su bili mnogo jaki, imali su znanje.

Oni su odlučili da se zatvore u rudniku da bi im pokazali da ne treba da se krši Ustav. Onda što se tiče obrazovanja, da prosvetne radnike prevremena penzionišu, jer je to bilo glavno oružje Albanaca. I rudari su jednog dana odlučili da se zatvore u rudniku. Mogu reći da je to prvi put da su se Albanci zatvorili u rudniku, jer se i 1939. desilo da su se Albanci zatvorili u rudnik. I štrajk je potrajao nedelju dana, štrajk je bio od 20. do 28. februara ‘89.

Anita Susuri: Da li se sećate, malo ću vas vratiti jer želim da pričam o ovoj temi, ‘39. godine jer nam je o tome pričala i gospođa [Bahtije Abraši](#)...

Aljije Gaši Tmava: Da.

Anita Susuri: Supruga Aziza Abrašija...

Aljije Gaši Tmava: Da.

Anita Susuri: Da je njen otac tada bio tu, ali da li se vi sećate, možda je i vaš otac bio deo toga?

Aljije Gaši Tmava: Ne, nije bio 1939. jer se tata rodio ‘36...

Anita Susuri: A da.

Aljije Gaši Tmava: Ali u tom štrajku je bilo 90 odsto Albanaca, 90 odsto tog štrajka su bili Albanci jer se zna da je poreklo Trepče od Sasa¹⁰, onda tokom okupacije Engleza kad su oni oduzeli, danas je to ostalo od engleske kolonije sa plantažom koju su podigli Englezi za vreme svoje vladavine, i onda socijalistički sistem Srbije zajedno sa Srbima-Hrvatima-Slovincima, ove dve države Slovenija i Hrvatska ponovo uzurpiraju od Engleza, ne od Nemaca. Ali, '39. je bio štrajk gde je 95 odsto bilo Albanaca.

Anita Susuri: Taj štrajk je sigurno bio oko uslova rada, ili je bio politički?

Aljije Gaši Tmava: Ovaj '39?

Anita Susuri: Da, oko uslova, ne mogu da kažem da je bio politički [štrajk]. Onda su bile velesile, bila je Engleska, bila je Nemačka, bilo je manje istaknutih Albanaca.

Korab Krasnići: '85. ste faktički bili mladi i samo što ste završili studije, ušli ste u Trepču da radite u finansijama, imali ste i druge kolege Srbe zar ne?

Aljije Gaši Tmava: Da, da.

Korab Krasnići: Kakvi su bili odnosi? Kakva je bila dinamika? Jer ste vi sami rekli da je '80, '81. je između Srba i Albanaca situacija počela da bude napeta zbog ideje o ukidanju ustavnih prava. Kako ste dakle, kakva je bila dinamika? Odnosi? Kolegijalni odnosi između Albanaca i Srba? Kako ste, na primer, išli da pijete kafu ili ručate? Ili kakva je bila ta atmosfera?

Anita Susuri: Kako je funkcionisao vaš odnos?

Aljije Gaši Tmava: Zbog tih dešavanja, [odnosi] su bili skroz bleđi, ti nisi razgovarao sa njima, oni nisu razgovarali s tobom. I tada su bili ti hladni razgovori, nije bio neki razgovor, šta ja znam. Ja sam imala jednu drugaricu koja je radila i kad bismo se čule telefonom, ona je bila u mešovitoj kancelariji skoro u jednakom broje, tri-tri. A ja nisam imala nikog u kancelariji, bile su te nasilne mere, počeli su da ih donose, oni koji su dolazili iz rata u Hrvatskoj, počeli su da dovode ljude, da zapošljavaju ovde i onda se sve promenilo, znaš. Ti hladni razgovori, samo službeno jer ovako ne, nisi vodio neki dobar razgovor.

Drugi deo

¹⁰ Sasi ili Saksonci su germansko pleme čija je prapostojbina bila na području današnje severne Nemačke.

Anita Susuri: Rekli ste o svom poslu da ste se bavili i obračunom štete koja je nastala, na primer povrede koje su nastale po telu i od rudarskih nezgoda. Kakvih je nezgoda, na primer, bilo i koliko često su se dešavale?

Aljije Gaši Tmava: Te nezgode su se dešavale zato što su uslovi bili teški, stara mašinerija, čak i nepažnja na radu mogu dovesti do telesnih povreda, telesna povreda na nozi ili na ruci. Imali smo i smrt, [nezgode] sa fatalnim ishodom kad, na primer, onda smo zapošljavali [kao zamenu] i ćerke, sinove rudara u tom slučaju.

Anita Susuri: Dakle, dešavalo se ljudima koji nisu poznavali toliko posao?

Aljije Gaši Tmava: Pa ne, to se dešava jer, zato se kaže [kad uđeš] u rudniku "Srećno!" Tako da, tu nema sigurnosti, jer to zavisi, ja sam u rudnik ušla, nedelju dana sam tu bila, ali to sve zavisi kako rudari miniraju i kako spremaju ta radna mesta. I dešavaju se i te eksplozije koje nisu očekivane.

Korab Krasnići: Možete li nam objasniti proces procene, kako procenjujete, na primer, nesreću za invaliditet, na primer? Kako je izgledao taj proces?

Aljije Gaši Tmava: Tada je postojao taj proces, ali to više nemamo posle rata. Tuga je što to više ne postoji, jer i danas ima povređenih, i tužno je što ovaj zakon nije dobio saglasnost skupštine, mnogo je žalosno. Tada se to pratilo, pratilo se, prosleđivano je radno mesto tog radnika, dobijana prosečna plata, dobijana naknada zarade, šta je predmet, koji iznos, koji procenat plate. Tada je bilo, mogu da kažem, jer iz tog sistema moramo uzeti i ono što je bilo dobro iako smo u demokratskom sistemu, ali što se tiče radnika, moramo biti što pažljiviji, oni su gaženi, nemaju to. Nemaju [prava].

Korab Krasnići: Kako se procenjuje šteta, na primer, povrede ako pretpostavljamo...

Aljije Gaši Tmava: Povredu procenjuje lekar, lekarska komisija utvrđuje štetu, onda se radi na osnovu dokumentacije, na osnovu toga šta doktor propisuje, a sad, sad nemamo to.

Anita Susuri: Pomenuli ste štrajk, ali prvo se desio marš i počelo je...

Aljije Gaši Tmava: Marš, 17. novembra.

Anita Susuri: Taj ustanak, ako mogu da kažem. Kakva je bila situacija u Trepči tih dana? Da li se znalo da se nešto organizuje?

Aljije Gaši Tmava: Rekoh, rudari nisu bili nesvesni... to nije bilo slučajno, jer kad je Milošević išao po mitinzima po Kosovo Polju i otvoreno govorio da će prekršiti Ustav iz '74, prava Albanaca. Onda je bilo svi za jednog, jedan za sve. Rudari su takođe razgovarali o ovom pitanju, okupili su se i krenuo je marš

za Prištinu. Kao što su oni pravili marš po Kosovu. Hteli smo da pokažemo da treba da se to zaustavi, to nasilje.

Anita Susuri: Da li se sećate tog dana?

Aljije Gaši Tmava: Vrlo dobro, bio je 17. novembar, padala je kiša. Onda se celo Kosovo solidarisalo sa rudarima, iz svih mesta na Kosovu i van Kosova su krenuli ljudi [da dolaze], ne znam koliko hiljada ih je bilo ovde u centru Prištine, tada se zvalo „Boro i Ramiz“¹¹. Onda je tako celo Kosovo počelo da dolazi u Prištinu, da bi to zaustavili, da traže od naših lidera koji su tada bili u rukovodstvu da ne dozvole te stvari.

Kad su se rudari zatvorili u rudniku, ja sam bila u kancelariji. Onda sam i ja nastavila i solidarisala se sa rudarima. I kako sam ih posmatrala, prošao je jedan dan, prošao je drugi dan, rudari nisu hteli da izađu. Tražili su rukovodioce, rukovodioce tog vremena iz Pokrajine Kosova. Zatim, radnici koji su bili van rudnika, onu salu za proizvod van rudnika su pretvorili u improviziranu bolnicu. Stanje rudara je počelo da se pogoršava. Protestovali su, [nisu] pili, [nisu] jeli sve dok se ne ispune zahtevi koje su izneli.

Tada je broj počeo da se povećava, stanje rudara je počelo da se pogoršava i otvorila se, da kažem, improvizirana bolnica. Tu smo imali neku ulogu, imali smo ulogu medicinskih sestara. Imali smo naše lekare koji su bili lekari medicine rada. Sestre su se angažovale, ali trebao je veći broj da se angažuje. Tu od 20. februara do 28. februara kad su izašli, bila sam tu danju i noću, nisam nijednom otišla kući. Sve do tog dana kad su izašli, ja sam otišla da se okupam i tada su izašli.

Rudari koji su izašli ostali su u teškom zdravstvenom stanju, a neki od njih su prebačeni u bolnicu u Mitrovici. Onda su ušli silom, maltretirali su ih, iako su bili povređeni, bili su maltretirani od strane srpskih snaga bezbednosti, onda se sve završilo. Počele su nasilne mere, počeli su da nas ispituju. Sve je bilo mračno nakon što su rudari izašli iz rudnika.

Korab Krasnići: Kako ste vi odlučili da odete da pomažete kao medicinska sestra? Da li vas je neko zvao ili ste sami odlučili da odete da pomažete?

Aljije Gaši Tmava: Mi smo se solidarisali sa rudarima, sa našim narodom.

Anita Susuri: Ali kako ste prvo dobili tu vest da su se zatvorili u rudniku?

¹¹ Palata omladine i sporta je višenamenska zgrada koja se nalazi u Prištini. Kompleks je završen 1977. Prvobitno je nosio naziv „Boro i Ramiz“, po dvojici jugoslovenskih partizana i narodnih heroja, Borku „Bori“ Vukmiroviću i Ramizu Sadikuu, kao simbol bratstva i jedinstva između Srba i Albanaca.

Aljije Gaši Tmava: Da, to nije bio problem. Ova koleginica iz centrale gde su povezivali mreže, “Zavorili su se rudari, neće izaći dok im ne ostvare zahteve”, i naše mesto je bilo tu. Ja vam kažem da od ‘81. za mene više nije bilo problema, otišli smo i pridružili se rudarima.

Anita Susuri: Da li ste otišli dole?

Aljije Gaši Tmava: Da, pozdravljam Ramiza Preševu, ili Kadriu. On je bio inženjer i bio je kao vođa koji je odlučivao ko može da poseti rudare u petom i osmom horizontu. Tako da, tako da smo ispraćali grupe ljudi koji su dolazili iz celog Kosova i van Kosova, i novinari su želeli da ih posete i svi. Ali kako je rekao i [Gani](#), sve je bilo pod nadzorom, sa pratnjom od vrata tamo ko dolazi, ko odlazi. I otišli smo, ujedinili se sa grupom koja je došla.

Anita Susuri: Dakle, svaka grupa koja je došla u posetu, vi ste išli sa njima?

Aljije Gaši Tmava: Da, da.

Anita Susuri: Ko, da li se sećate ko je došao? Sa kim ste silazili dole?

Aljije Gaši Tmava: Došle su delegacije sa celog Kosova, došli su iz Slovenije, Hrvatske, od slovenačke države smo dobili krevete za bolnicu, jastuke, pokrivače, sve su doneli na Stari Trg. Tu smo imali zgradu gde smo to postavljali, ali možda smo ih kratko koristili i onda su uzeli, bolnica je preuzela, organi bezbednosti su ih poslali u bolnicu u Mitrovici.

Anita Susuri: Da li se sećate rudara, u kakvom su stanju bili?

Aljije Gaši Tmava: Bilo im je mnogo teško. Sećam se jednog slučaja, Džuljazima Sumićija iz Rešana, iz sela Rešane, on je bio u teškom stanju. Ponekad smo se i šalili u vezi vremena, jer nismo znali ni kakvo je vreme napolje. Prolećno vreme nije bilo kao sad hladno, bilo je malo toplije, i tako danju i noću, sedam dana sam bila tu zajedno sa drugaricama, nisam bila jedina.

Anita Susuri: Pomenuli ste da ste bile i medicinske sestre, bili ste u toj improviziranoj ambulanti i dole, jel tako?

Aljije Gaši Tmava: Ne, samo tu u improviziranoj bolnici. Pomoć je pružila medicinska ekipa sa sestrama koje su bile tu zajedno sa lekarima, ali mi smo imali tu ulogu da im pomognemo: “Pogoršalo im se stanje, pozovi doktora”. Razumete? Tako.

Anita Susuri: Pomenuli ste da su dolazile delegacije, o čemu su oni pričali? Da li se sećate nekog njihovog razgovora?

Aljije Gaši Tmava: Bila je i velika buka. Radnici su tražili da ovi naši rukovodioci tog vremena daju ostavke: “Kad nas ne podržavate oko nacionalnog aspekta”, dakle, ovaj štrajk rudara je bio oko nacionalnog pitanja, nije bio slučajan. Tražili su i Stipe Šuvara¹², da ne pominjem sve imenima, dok se zahtevi ne ispune.

Anita Susuri: Interesuje me i van rudnika, porodica, na primer, da li ste se i sa njima sastajali? Da li su dolazili tamo?

Aljije Gaši Tmava: Mi nismo. Drugi jesu, oni su se sastajali, dolazili su do ograde i govorili: “Evo darujemo vam dve krave da imate za jelo [meso]”, ili: “Ovu njivu vam daruje ova porodica”. Dolazili su sa celog Kosova: “Ja želim da vam obezbedim hranu i piće”, bilo je alarmantno jer nije bilo hrane i još su oni protestovali. Tako da je bilo ljudi sa dobrom dušom i otvorenim srcem kako kažu, koji su bili velikodušni tokom štrajka rudara.

Anita Susuri: Koliko ja znam, improvizovanu bolnicu je policija vrlo brzo sklonila. Da li se možda sećate toga?

Aljije Gaši Tmava: Da, kao što rekoh, otišla sam kući da se okupam i u tom momentu nisam bila tu i rekla sam majci: “Pa kako su izašli?” Jer nedelju dana nisam bila kod kuće, zamislite. Ali bilo je užasno, bilo je, svačega je bilo. Onda kad smo išli na posao, sve je bilo sumorno. Kad sam se vratila u direkciju, u kancelariji mi je jedan čovek rekao, rekao mi je: “Ti nisi bila [na poslu], nula-nula su ti dnevnice”. Rekoh: “Nema problema”, rekla sam: “kada oduzmeš dnevnicu i onoj Srпкиnji koja je otišla na Gazimestan, *Kosovska bitka* [kaže na srpskom]”, rekla sam: “tada oduzmi i meni, nije problem”. Onda sam bila prva na listi za otkaz, i tako.

Korab Krasnići: Kad ste već pomenuli Gazimestan, da li se sećate da je nekoliko meseci nakon što se desio štrajk, Milošević došao i održao govor na 600 godišnjicu Bitke na Kosovu. Da li se sećate kako je to bilo?

Aljije Gaši Tmava: To je bilo i kad su počeli ovi marševi ‘88. Onda je počeo marš 17. novembra, onda su počeli ti štrajkovi rudara. Da, oni uvek slave to na Gazimestanu i počele su diferencijacije, počeli su da nas zovu na razgovor. Prošlo je nekoliko meseci...

Anita Susuri: Na primer, kad su vas zvali na ispitivanje, kakva su vam pitanja postavljali? Da li se sećate? Da li su vas zvali u sekretarijat ili po vašim kancelarijama?

¹²Stipe Šuvar (1936-2004) bio je hrvatski sociolog i političar. Tokom štrajka rudara 1989. bio je predsednik Centralnog komiteta Jugoslavije.

Aljije Gaši Tmava: Ne, mene nisu zvali na razgovor, mene su stavili na listu za otkaz. Moje kolegice su zvali na razgovor - "Zašto si tamo išla? Ko ti je rekao?", pitanja kakva su oni znali da postavljaju, takve stvari su bile.

Anita Susuri: Koje godine su vas udaljili s posla? '90. jel tako?

Aljije Gaši Tmava: '90, 8. avgusta 1990, su zatvorili vrata za rudare. Dakle, od 20-28. februara kada su ih uhapsili zbog štrajka, odveli su ih i uhapsili lidere Aziza Abrašija, [Burhana Kavaju](#), [Ibuša Jonuzija](#), i na čelu su uhapsili [Azema Vlasija](#). Onda su ih držali godinu dana, u aprilu '90. su ih pustili i sve je... uhapsili su i neke rudare, veliki broj rudara su uhapsili. Neke su pustili, tada su počeli da odlaze van Kosova.

Anita Susuri: Nakon štrajka, znači odmah posle nekoliko dana, 1. marta ili tako nešto, uhapsili su Burhana, Aziza, šta se pričalo? Kako su to doživeli drugi radnici? Administracija, na primer, u vašem krugu gde ste radili?

Aljije Gaši Tmava: To se vrlo loše doživelo, jer kad odvedu lidere onda i radnici čute. Nisi imao šta da radiš.

Anita Susuri: Šta ste mislili da će uslediti dalje?

Aljije Gaši Tmava: Mi smo mislili da će njih da puste, ali držali su ih iz političkog razloga. Zvali su ih separatistima, iredentistima, kao što su nas uvek zvali.

Anita Susuri: Mislim da se desio još jedan štrajk posle nekoliko meseci...

Aljije Gaši Tmava: Da, rudari su se tako zatvarali da bi ove oslobodili iz zatvora.

Anita Susuri: I to ste doživeli, zar ne?

Aljije Gaši Tmava: Da, da, mi smo posle bili, znači u kancelariji. Nismo išli dole išli su bili samo rudari nekih smena, prva smena, druga smena, treća smena. Na primer, bojkotovali su 300-400 ljudi da bi kroz taj protest njima pokazali.

Anita Susuri: Znači, rad više nije tekao na normalan način?

Aljije Gaši Tmava: Ne, ne, ne. Nije bilo efikasnosti, nije više bilo dobre proizvodnje.

Korab Krasnići: Pošto ste se bavili finansijama, možda ste mogli da vidite dinamiku isplate zaposlenih. Da li ste mogli da vidite kako je ovaj štrajk uticao na proizvodnju? U opštem aspektu profita Trepče?

Aljije Gaši Tmava: Poznato je da je značajno pao, pao je, apsolutno više nije bilo interesovanja za proizvodnju. To se radilo i u znaku protesta jer su uhapsili rukovodioce kombinata i svaki put je bilo sve slabije.

Anita Susuri: Kakva je bila, na primer, reakcija Jugoslavije, mislim predsedništava? Jer znamo da je Trepča bila na visokom mestu što se tiče ključnih industrija u Jugoslaviji. Da li je bilo poseta? Telefoniranja? Zabrinutosti zbog proizvodnje?

Aljije Gaši Tmava: Normalno da je postojala zabrinutost, jer kao što si rekla, Trepča je bila prva u Evropi, treća na svetu po proizvodnji olova, cinka. Bila je poznata u celom svetu, mnoge države su bile pohlepne ili su htele da budu akcionari u Trepči. Ali svemu je došao kraj, kako da kažem, kad je stigla '90. i skroz su nas udaljili. Te parole po marševima su bile: "Trepča radi, Beograd se gradi", "Kraj srpskom režimu" i mnogo drugih parola.

Anita Susuri: Taj dan kad su vas udaljili s posla, da li se sećate kako je sve teklo?

Aljije Gaši Tmava: Ja sam srećom, da kažem, srećom ili nesrećom ne znam, ali ja sam tada uzela porodiljsko odsustvo i nije prošlo ni tri dana... i tog dana nisam bila tu, saznala sam jer je tu radio moj otac i kasnije suprug, i vrata su bila zatvorena za Albance, za Albance nije bilo mesta. To je bilo to.

Anita Susuri: Kažete da su tu radili i vaš otac i suprug, u Mitrovici i okolni bila je kao neka tradicija da se radi u Trepči...

Aljije Gaši Tmava: Da, 90 posto ljudi iz Mitrovice je radilo u Kombinatoru Trepča. Razume se, deo Zvečana sa Mitrovićem i Kišnicom, i to je deo... dakle, pod Trepčom. Da, 90 posto.

Anita Susuri: Da li ste i svog muža upoznali u Trepči ili kako?

Aljije Gaši Tmava: Da, da, u Trepči, i on je bio geološki inženjer i pripadao je prvim albanski kadrovima, zaposlio se pre [Viole](#). Prvo je bio asistent na fakultetu, a ovde je došao nakon diplomiranja. I tu, dakle tokom štrajka smo bili zajedno. I on ih je podržavao, bili smo zajedno.

Anita Susuri: A '90. oboje ste ostali bez posla.

Aljije Gaši Tmava: Da, da.

Anita Susuri: Kako se život nastavio za vas? Kako ste se snašli?

Aljije Gaši Tmava: Stariji kažu: “Bog ti da za hranu, za to se snađeš”. Morali smo da promenimo profesije, morali smo da se bavimo prevozom, morali smo da mislimo za život kako da nastavimo dalje. Suprug je sa stricom kupio jedan autobus i bavili su se transportom ‘90-ih godina. Ljudi su počeli da napuštaju Kosovo jer je u pitanju bio opstanak, i tako smo nastavili život.

Radio je i na fakultetu, ali tada se obrazovanje nije plaćalo godinama, znate i sami. I mnogo porodica je pomagalo drugim porodicama nakon što su nas izbacili s posla. Deo Dukašina je mnogo pomogao [regionu] Šalje, formirala se [akcija] “Porodica pomaže porodici” i jedan fond solidarnosti. I onda i udruženje “Majka Tereza”, i to samo unutar Kosova. Bilo je i van Kosova onih koji su pomagali porodice Šalje, porodice rudara.

Anita Susuri: A tokom ‘90-ih, samo se vaš suprug bavio privatnim poslom, vi ste bili kod kuće?

Aljije Gaši Tmava: Ja sam odgajala sina, odgajala sam Koraba onako lepo, bez da ga vodim u vrtić (smeje se).

Anita Susuri: Kakva je bila situacija generalno? Živeli ste na severu ili na jugu?

Aljije Gaši Tmava: Ne, na jugu smo živeli. Onda, tih ‘90-ih godina, nastavak su te ‘90-te godine, kad je počelo finansiranje i kupovina oružja iz inostranstva, počela je i ilegalna OVK. Tako da, sve smo čekali šta će se desiti, šta se desilo. I tu, i suprug mi je bio u toj grupi. Tako sam ja odgajala Koraba kod kuće i pevala sam ponekad onu pesmu koju sam pevala i kao studentkinja: “Rasti, rasti sine kao Korab¹³, hrabar kao Enver¹⁴ postani”. Ipak smo mi voleli domovinu i ne kajem se.

Korab Krasnići: Možda možete da mi kažete, osim Trepče, generalno Mitrovica je zahvaćena ratom, ‘90-ih, sami ste spomenuli da ste ostali bez posla. “Porodica pomaže porodici”, to je bio jedan od načina na koji ste bili podržani, porodice rudara, onda i privatni poslovi i tako dalje. Dakle, ovo je bio prilično mračan period. Da...

Aljije Gaši Tmava: Mnogo mračan.

Korab Krasnići: ‘97, ‘98, ‘99. kako je bilo za vas, za vašu porodicu generalno? Kako ste doživeli poslednji rat na Kosovu?

Aljije Gaši Tmava: Dakle, rat smo iščekivali, nešto će se desiti kad su i strane zemlje počele da to prihvataju, kako da kažem, te patnje koje smo trpeli od srpskog režima. Tada je, rekoh, tih godina mobilisan taj narodni pokret zbog ubistva koje se desilo tamo u Likošanu, kada su svi videli taj korak,

¹³ Korab je najviša planina u Albaniji i Severnoj Makedoniji, a ujedno je i granična planina između ove dve države. Ova planina je nastavak Šar-planine.

¹⁴ Enver Hoxha (Enver Hodža) (1908-1985) bio je lider Komunističke partije Albanije koji je vladao Albanijom kao diktator sve do svoje smrti.

svaki dan smo očekivali nove stvari. Bilo je to vreme strpljenja, kad je tata svom unuku dao ime Durim [alb.: strpljenje]. Rekao je: “Jer je vreme strpljenja, ali doći će i vreme kad ćemo slaviti”. I onda ‘93, onda ‘94, onda ‘96. je rekao: “Dolazi vreme da slavimo”, sinu [unuku] dao je ime Urim [alb.: čestitam], drugom sinu je dao ime Durim. Tako da, bio je rat OVK, dakle neko je bio informisan više, neko manje.

Ja sam izlazila na proteste, imam dva sina: jedan je Korab, drugi Granit. Majka me je kritikovala, rekla mi je: “Ajde što ti ideš, ali zašto vodiš i decu?” Pričali su: “Ne, to nije izdaja! Nema OVK, to su izdajice”. To su te parole koje su dolazile iz našeg naroda. Onda je OVK krenula, izašli su na scenu 28. novembra, kad su ubili onog učitelja u Lauši, izašli su otvoreno Ramuš, Seljimi i ovi. I sve je bilo mračno. Nije bilo izlaza, gde je bilo harmonije, nije bilo ljubavi. I ako si izlazio u grad, meni se činio mračnim, ali izlazila sam zbog dece da ih prošetam.

Korab Krasnići: A kad je onako taman počeo rat, gde su životi građana počeli da budu ugroženi, bilo je ubistva svugde. Vi ste bili u Mitrovici, zar ne?

Aljije Gaši Tmava: Da, da, u Mitrovici sam bila do 3. aprila, 1999, kad su nas izbacili iz naših domova. 3. aprila sam stigla u Makedoniju, u Debru u Makedoniji sam bila. To je bilo jako teško. Kad je počelo u Rambujeu, mislili smo da će biti nekog rešenja da se zaustave ta ubistva. Ali to se nije dogodilo, oni nisu hteli dijalog i počela su ubistva. Da, ubistva. Pomenula sam da mi je brat poginuo na frontu 26. februara, zajedno sa još jednim, a drugi se spasio. Tako da je sve bilo mračno. Onda su 24. marta uzeli radio televiziju, uzeli su sve, uzeli su vlast, uzurpirali su nas. Više nismo imali pristupa ni u medijima, ništa. Samo...

Korab Krasnići: Koliko ste ostali u Makedoniji?

Aljije Gaši Tmava: Od 3. aprila do, skoro tri meseca.

Korab Krasnići: Bili ste sa sinovima i...

Aljije Gaši Tmava: Sa porodicom, da, da.

Anita Susuri: Kako se desilo to kad su vas izbacili iz kuće? To su bile vojne ili policijske snage?

Aljije Gaši Tmava: Policijske, vojne, tajne službe, svi. Jer mnogo je teško i kad imaš mrlju, jer vam traže glavu, jer je bio iredentista, iz OVK, i nismo im pali u ruke, inače bi nas masakrirali. Smrt od metka je čista, ali da te masakriraju to je teško.

Anita Susuri: Kakvo je bilo to putovanje do Mitrovice? Ovaj, izvinite iz Mitrovice do Makedonije?

Aljije Gaši Tmava: Da, sve je trebalo da se tako odluči. Autobusi su išli, ali nismo znali gde idemo. Ukricali smo se i odlučili da idemo u Makedoniju. Tu se desilo, kad su Prištevci 27. marta vozom otišli, tamo desio se kijamet¹⁵. Onda smo hodali po železničkoj pruzi jer su rekli da je minirano. Ušli smo tamo na jednom mestu na carini, onda smo ušli po autobusima i razišli se. Rekoh da smo imali vezu sa ovima iz Debra, iz Makedonije, i došli su u Tetovo i pokupili nas, otišli smo. Tu smo ostali tri meseci dok nije prestao rat.

Korab Krasnići: Kako ste doživeli oslobođenje Kosova, Mitrovice tačnije?

Aljije Gaši Tmava: Imali smo ponudu da odemo van zemlje, ali nikad nismo voleli *gurbet*¹⁶. Sa tim okolnostima u kojima smo bili. Bila je velika radost, ali kad smo se vratili sve je bilo spaljeno. Čak su u kući kod mog oca ostavili struju da kad neko uđe, da struja spali sve. Ali na sreću, kako kažu, deca uvek idu tamo gde ne treba. Sin je rekao: “O mama, vidi tu ima plamena”, tu je bilo struje, ovaliki [kablovi] {rukama objašnjava oblik}, svi crveni, sklonila sam ih. U tom momentu je prolazio KFOR i kažem im: “Da li možete da dođete da pogledate ovde?” Rekli su: “Nemojte da ulazite” i stavili su traku, “zabranjeno, opasno po život”. I tako, onda je KFOR to sklonio.

To su bile te stvari, ali opet smo došli sebi, sredili smo i izgradili sve. Ali ljudi koji ni danas nisu pronađeni, jer ja već 23 godine predstavljam i organizaciju mučenika ovde u Mitrovici. Danas imamo mučenike koji i dalje nisu pronađeni, a što se tiče drugih stvari, to što može da se kupi, to čovek sam stvori, sam napravi.

Anita Susuri: Nakon rata, rekli ste da se niste direktno vratili u Trepču, u administraciju...

Aljije Gaši Tmava: Ne, ne. Radila sam u ovoj organizaciji za prve izbore na Kosovu. Faktički završila sam fakultet demokratizacije, bilo je dobro do 2006. Radila sam za ACTED na početku, 29. juna sam se vratila na Kosovo, 1. jula sam počela da radim za ACTED. Onda sam prešla u ovu organizaciju. Bila je jedna vrlo dobra organizacija i mnogo sam naučila od nje i kao Albanci nismo imali izbora, ljudi više nisu doživljavali izbore kao nekada.

Ja sam živela u tom sistemu, glasaj ili nemoj da glasaš, oni će uraditi po svome, znate. I bilo je mnogo dobro jer Albanci nikad nisu hteli sami da glasaju. Sećam se jednog slučaja, rekla sam onoj Amerikanki: “Na biračkim mestima treba da vijori naša zastava jer samo mi glasamo”, rekla je: “Pa da”, rekla je: “ali ne može tako”, rekoh: “Eto vidiš, druge manjine bojkotiraju, neće da izlaze na izbore”. I onda tako, rekla je: “Ne, ne može tako”, rekoh: “Važi”.

Anita Susuri: Kako se desilo da ste se vratili u upravu Trepče?

¹⁵ Napast, zlo, smak sveta (tur.)

¹⁶ Pečalba, tuđina, tuđa zemlja, tuđi svet (tur.)

Aljije Gaši Tmava: Vratila sam se jer kao što kažu: “Gde se skinuo duvak, tu je merak”¹⁷, i ja sam se vratila u Trepču jer imam lepa sećanja, imala sam sreću da preskočim sve te stepenice, znate, i sad kad mislim o tome nostalgična sam. I mesto kao što je Trepča, rekoh da sam malo lokal patriota, volim Mitrovicu, volim Trepču.

Anita Susuri: Koje godine ste se vratili?

Aljije Gaši Tmava: 2009, 2009. jer sam radila i sa drugim organizacijama.

Anita Susuri: Hoću da se samo još malo vratimo na štrajk, setila sam se jednog pitanja. Rekli ste da ste radili obračun invaliditeta, da li ste to radili tokom štrajka, na primer, koji imao neku bolest...

Aljije Gaši Tmava: Ne, ne, apsolutno. To se sve završilo, sve je otišlo nadole, niko se nije interesovao za radnike jer je rukovodstvo bilo njihovo, nije bilo naše, niko se više nije interesovao.

Korab Krasnići: Tokom ‘90-ih kad je i počeo organizovanje sindikata radnika Trepče ili u vreme kad su otpušteni s posla, da li ste bili deo tih aktivnosti?

Aljije Gaši Tmava: Dok je bio na čelu Hajrulah Gorani, dok smo još uvek radili, mi smo sat vremena, u stvari pola sata ispred zgrade smo izlazili i solidarisali se, ali neki su izlazili, neki nisu i tako. I tada nije bilo lako, bilo je ljudi koji su te gledali s prozora: “Zašto izlaziš?” Tako.

Anita Susuri: Ako hoćete još nešto da dodate, ako želite još nešto da podelite sa nama ako mislite da je važno?

Aljije Gaši Tmava: Hvala vam puno što ste odvojili vreme, hvala vam, čast mi je. Hvala vam puno, bilo mi je zadovoljstvo da mi date priliku da se prisetim tih mladalačkih godina. Pomenula sam i ranije, možda danas ne bih ostala nedelju dana u rudniku bez svetla. Ali kao što su stariji govorili: “Sve u svoje vreme”.

Anita Susuri: Hvala i vama, bilo mi je zadovoljstvo.

Aljije Gaši Tmava: Hvala!

¹⁷ Albanska narodna poslovice: Tu gde si nešto započeo je najlepše.